

Булах І.В.

Київський національний університет будівництва і архітектури

(Повітрофлотський просп., 31, Київ, 03680, Україна;

e-mail: irabulakh81@gmail.com; orcid.org/0000-0002-3264-2505)

ПЕРЕДУМОВИ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОГО ФОРМУВАННЯ АРХІТЕКТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглядаються етапи розвитку естетики як науки, її сучасні напрямки досліджень, проблеми художньо-естетичного формування містобудівного середовища і основні проблеми естетики архітектури лікувальних закладів. Актуальність теми дослідження пов'язана з реформою охорони здоров'я, яка зараз активно набирає обертів на теренах нашої країни. Реформаторські процеси, які вже відбулися і мають здійснитися найближчим часом, на жаль, не ґрунтуються на необхідних сучасних фахових дослідженнях з боку потенцій естетики та лікувальних властивостей архітектури та міського середовища. Для першочергового вирішення цього питання у статті проведено аналіз еволюції естетики та виявлені основні напрямки її наукових досліджень; розглянуто особливості формування сучасної естетики міського середовища та запропоновано відповідні ієрархічні рівні сприйняття і побудови міста; акцентовано увагу на проблемах і основних питаннях впровадження естетики, як інноваційного проектного підходу до формування лікувального середовища закладів охорони здоров'я, з розкриттям потенціалу психологічного, емоційного і в цілому лікувального впливу на людину архітектурного середовища будівель, здатного створювати та посилювати лікувальний ефект.

Ключові слова: естетика, заклади охорони здоров'я, лікувальні заклади, лікувальне середовище, потенція архітектурного середовища.

Вступ. Свій початок наука естетика отримала у колісці філософії і тривалий час слугувала відтворенню цілісної картини світосприйняття людини (грецькі натурфілософи, піфагорійці). Починаючи від Сократа, який вперше відокремив естетику як науку від філософії, розпочався її самостійний тривалий еволюційний шлях із зміною постановок цілей та задач. У різні часи питанням осмислення естетики займалися видатні філософи, зокрема Аристотель (естетика, як поетика, краса природи та мистецтва), Платон (контроль держави над естетикою мистецтва, його впливу на виховання людини), Фома Аквінський (мистецтво, як заохочення богослужінню), Леонардо да Вінчі (естетика природи та художня діяльність), Буало (естетичні канони творчості) [1]. Німецький філософ А. Баумгартен вперше надав визначення естетики (від грец. *aisthēta aisthanesthai* – чуттєве пізнання). За думкою Баумгартена, предметом в естетиці виступає чуттєве пізнання світу, яке особливо властиве і притаманне мистецтву. Він стверджував, що людина пізнає й сприймає світ як завдяки логічному

мисленню, тобто через раціональне пізнання, так і за допомогою почуттів. Тому, за Баумгартеном, повинна існувати наука, що розвивається паралельно логіці – естетика, яка спрямована на вивчення законів чуттєвого пізнання і осягнення краси. При цьому, з предмету дослідження естетики він виключав мистецтво, його закони й засоби відображення прекрасного [2]. З часом, зазначені погляди на естетику отримали нове протилежне значення. Так, завдяки Канту, предметом в естетиці було визначено прекрасне в мистецтві, а естетика виступила як критика естетичної здатності судження [3, 4]. Гегель звужив предмет естетики до "великого царства прекрасного", тобто до витонченого мистецтва. При цьому призначення естетики, за Гегелем, це визначення місця мистецтва у загальній системі абстрактного світу [5]. Сучасна естетика у широкому визначенні узагальнює світовий художній досвід, а її предметом став увесь світ в його естетичній різноманітності явищ, що розглядаються з погляду загальнолюдських естетичних цінностей. Таким чином, "естетика – філософська на-

ука про сутність загальнолюдських цінностей, їх народження, буття, сприйняття і оцінки; про найбільш загальні принципи естетичного освоєння світу в процесі будь-якої діяльності людини, і перш за все у мистецтві; про природу естетичного і його різноманіття у реальному і абстрактному світах; про сутність і закони творчості; про сприйняття, функціонування і розвиток мистецтва" [6, с. 13].

Матеріали і методи досліджень. В основу дослідження покладений системний підхід, який дозволив розглянути естетику, як еволюційно-розвинуту науку, яка сьогодні повинна бути спрямована на пошук філософського, прекрасного та красивого у всіх їх проявах, зокрема в архітектурі закладів охорони здоров'я. Дослідження є результатом проведення етапу накопичення наукової інформації, пов'язаного з бібліографічним пошуком наукової інформації, вивченням законодавчих і нормативних документів, огляду фахової та спеціалізованої літератури. Провідним методом дослідження для статті виступив метод аналізу інформаційних матеріалів, законодавчих документів, наукових досліджень та літературних (вітчизняних і зарубіжних) джерел.

Сучасні наукові напрямки естетики. На сучасному етапі еволюції естетики, як науки, виділяють 6 основних напрямків її розвитку, які формують відповідні проблемні поля дослідження: естетика дійсності, мистецтва, теоретично-інформативна, рецептивна, технічна та практична естетика [6–11]. *Естетика дійсності.* Перші естетичні ідеї народилися у давньогрецьких філософів, які трактували Всесвіт, Космос, Природу як естетичні феномени. Ці питання в подальшому сформувавши перше проблемне поле естетики (естетичне освоєння світу). Ключова проблема – різноманітна дійсність в її значенні для людства. Діяльність людей, безумовно, пов'язана із навколишнім світом і ставить його явища в певне відношення до людства. Відносно цих явищ людина володіє тим ступенем свободи, в якій вона осягла ці явища. Все це створює естетичне різноманіття світу, із відмінними естетичними властивостями: прекрасне, піднесене, потворне,

трагічне, комічне, жахливе, чарівне, чудове – постають як різні форми проявлення естетичного. *Естетика мистецтва.* В центрі уваги естетики мистецтва – художня творчість в її естетичному відношенні до дійсності і в її значенні для людства; особливості художнього твору, художнього образу, художньої реальності, художньої концепції світу і особистості; найбільш загальні закони художнього освоєння світу в літературі, живописі, скульптурі, театрі, кіно, музиці, хореографії, архітектурі, прикладному і декоративному мистецтві; походження, природа і закони соціального буття, функціонування, розвитку мистецтва; особливості художнього процесу (природа художнього розвитку, художніх напрямків і художніх взаємодій); проблеми художнього сприйняття та інтерпретації твору. Мистецтво – це класична форма освоєння світу за законами краси. Воно естетично змістовне і відображає собою художню концепцію світу й особистості. Між художньою та практичною естетичною діяльністю існує рухлива і умовна межа. З одного боку мистецтва – архітектура, прикладне і декоративне мистецтво, а з іншої сторони індустріального освоєння світу – дизайн. Слід зазначити, що різноманіття форм естетичного освоєння світу не зводиться до мистецтва. Предмет естетики і її проблемне поле ширше мистецтва.

Теоретично-інформативна естетика. Найважливіші проблеми, що досліджує теоретично-інформативна естетика – це особливості сприйняття естетичної інформації: усунення перешкод, що заважають сприймати художній текст або які його викривляють; її код та оригінальність; її ставлення до знаків, сенсів та значень; її надмірність, багатство, характер інтерпретації; умови існування твору як носія естетичної інформації. Створення, передача і сприйняття естетичної інформації відбувається за допомогою TV, радіо, компакт-дисків, інтернету та інших мас-медіа (соціокомунікативна естетика). Найважливіші проблеми соціокомунікативної естетики: поширення естетичної інформації та роль засобів масової комунікації; створення єди-

ної універсальної структури людської культури (структури людської думки); залежність культури від засобів її передачі. Особливе значення має розробка концепції «мозаїчності культури» в епоху масової комунікації, відповідно до якої спостерігачу дістаються не знання, а хаос випадкових осколків знань і оцінок, за допомогою яких провідні мас-медіа маніпулюють свідомістю реципієнтів.

Рецептивна естетика. У 70-х роках ХХ ст. завдяки зусиллям теоретиків Констанцької школи (Німеччина) виник новий напрям естетики, зосередженої не на творчому процесі народження твору мистецтва, а на процесі його творчого сприйняття і соціального функціонування. З цієї позиції відкрилися багато раніше прихованих особливостей мистецтва, що сприяло виникненню рецептивної естетики (естетика сприйняття або функціональна). Головною ідеєю рецептивної естетики є те, що художній твір не дорівнює собі. Його текст не змінюється, але зміст мінливий. Зміст твору – результат взаємодії досвіду читача (слухача, глядача) і автора. Сприйняття твору йде в режимі діалогу – це діалог читача і тексту. Зміст твору народжується в акті рецепції і тому історично мінливий і залежить від епохи, від індивідуальності спостерігача і його приналежності до тієї чи іншої рецептивної групи. Іншими словами, досвід читача має три найважливіші характеристики: історичну, групову та індивідуальну. Ними визначається не тільки зміст, а й сам онтологічний статус твору (його соціальний стан, рейтинг, буття в суспільстві).

Технічна (індустріальна) естетика – це теорія дизайну, освоєння світу за законами краси промисловими засобами, узагальнення досвіду проектування, індустріального втілення, серійного виготовлення і соціального буття корисних і красивих знарядь праці, верстатів, машин, речей і предметів, що поєднують в собі утилітарні і естетичні якості. Технічна естетика розвинулася на стику наук. Вона аналізує естетичні, економічні, технічні, гігієнічні, ергономічні фактори, а також психофізіологічні проблеми, що сприяють оптимізації умов

діяльності людини. Технічна естетика зародилася в середині ХІХ ст., завдяки англійському теоретику мистецтва Дж. Рескіну, який ввів поняття естетично цінних продуктів виробництва та стверджував, що речі поспішно створені поспішно й гинуть; дешево в підсумку виявляється найдорожчим; мистецтво побутових речей – основне в ієрархії мистецтв; машинне виробництво калічить виготовлену річ, її виробника і споживача. Основні принципи технічної естетики: дизайнер має справу з предметом, але його мета не предмет, а людина (Л. Моголі-Надь, Баухауз), найбільш естетичні – найбільш економічні форми (В. Татлін, ВХУТЕМАС). Мета технічної естетики – гармонізація світу, насиченого машинами, гуманізація техніки. Технічна естетика формує вимоги до виробів, утворювальних за допомогою промисловості, до обладнання що використовується, до виробничого середовища ("технічний пейзаж").

Практична естетика охоплює естетичні аспекти проблем природного середовища, «другої» (рукотворної) природи, поведінки людей і людських відносин (зокрема, етика), побуту, наукової творчості, спорту, карнавалів, свят і масових дій, обрядів тощо. На важливість практичної естетики вперше звернув увагу американський дослідник Т. Манро (ХХ ст.) На його думку, види мистецтва – це не тільки класично визнані література, театр, живопис, музика, а близько 400 інших видів серед яких: тваринництво, пластична хірургія, косметика, парфумерія, кулінарія, виноробство, гастрономія, моделювання одягу, перукарська справа, татуювання та ін. Практична естетика теоретично поки мало розроблена, але сфера її компетенцій настільки широка і різноманітна, що ця сфера знань має тенденцію до відокремлення від основного древа естетики як науки в самостійну дисципліну. Підсумовуючи вище сказане слід зазначити, що естетика межує з різними сферами знань: з гносеологією (питання специфіки образного мислення, художнього методу як способу пізнання), психологією (питання психології творчого мислення та художнього сприйняття), герменевтикою (проблеми розуміння художнього

тексту), мистецтвознавством (питання художнього процесу, його стадій, художніх напрямків) та іншими науками. Однак і в цих прикордонних областях вона зберігає свій, тільки їй властивий підхід.

Міське середовище та естетична складова. Архітектура і містобудування, які відносять до одних з найважливіших видів мистецтва, перш за все підпадають до проблемного поля вирішення задач естетики мистецтва. Але, розуміючи складність визначення меж міського середовища, його естетичного впливу на людину, ми можемо спостерігати ряд завдань, що потребують вирішення в складі естетики дійсності, теоретично-інформативної, рецептивної, технічної та практичної естетик. Необхідно відмітити, що сьогодні досі не існує усталеного поняття про місто та міське середовище. Це зумовлено тим, що досить складно чітко визначити межі для цих понять: фактичні та умовні, "горизонтальні" та "вертикальні", наявні та скриті; існує багато факторів загального впливу середовища міста на людину (у кінцевому рахунку) та тих, що впливають (безпосередньо та завуальовано, у просторі та часі) на розвиток міського середовища. Але існує загальне уявлення про місто, як складну багатопланову систему, що водночас еволюціонує та революціонує, тим самим проводячи самоорганізацію та гармонізацію свого "організму" у просторі та часі. Спираючись на це загальне усвідомлення та з метою більш чіткого визначення меж дослідження проблеми естетичної складової архітектурно-містобудівного середовища міських поселень, пропонується *міське середовище* розглядати, як складну багатопланову систему, що поступово інтегрує й ієрархічно підпорядковує планувальну форму міста на глобальному рівні; вулиці, майдани і ландшафтну архітектуру – на макрорівні; будівлі і споруди – на локальному рівні; міські монументи і малі архітектурні форми – утворюють мікрорівень художньо-естетичного міського середовища. Кожен з цих рівнів отримує власне естетичне вирішення, але всі вони пов'язані між собою єдиним філософсько-естетичним і архітектурно-місто-

будівним задумом і змістом. Поступове розгортання усіх складових цього задуму і змістів створює сприятливі умови для отримання інтелектуально-філософського обґрунтування і естетичного довершення художнього вирішення міського середовища [12–14].

Проблеми естетики лікувальних закладів. Проблема підвищення естетичного рівня архітектурних рішень лікувальних закладів сьогодні є очевидною. Більшість існуючих в Україні закладів охорони здоров'я були побудовані у радянську добу розвитку української державності. В зазначений період основним завданням держави було формування у найкоротший термін і з меншими фінансовими витратами потужної мережі лікувально-профілактичних закладів, які повинні були охопити все населення країни. Для досягнення вказаної мети проектування і будівництво закладів охорони здоров'я здійснювалось за типовими проектами, розрахованими на індустриальний спосіб зведення. Архітектура лікувальних закладів виступала фізичною оболонкою для жорстких медичних технологічних процесів, функціональною машиною, позбавленою зайвих елементів краси та естетичних зайвостей. Людина, потребуюча тілесного оздоровлення, під час лікування потрапляла в тимчасову чарунку-коробку, естетичний вакуум, без можливості візуального контакту зі світом прекрасного. Означені проблеми за часи незалежності України лише посилились. Остання хвиля будівництва лікувально-профілактичних закладів на теренах нашої держави закінчилась в 70-80 рр. минулого століття, будівлі природно отримали ознаки фізичного і морального старіння [15–23]. Окремо слід наголосити, що сучасні містобудівні регламенти та правила України спрямовані на практичні і технічні показники формування архітектури та міського середовища, в тому числі в аспекті проектування закладів охорони здоров'я. Питання підвищення естетично-філософського рівня архітектурно-містобудівного середовища, його образності найчастіше залежать від професіоналізму архітектора, у кращому випадку вирішуються інтуїтивно, без

належного обґрунтування. Пошук естетичної виразності та контекстуальності лікувального середовища підміняється стандартно-типовими пропозиціями, що не узгоджені з існуючим міським оточенням, лікувальними властивостями і потенціалом архітектури. І, як наслідок, сучасні об'єкти охорони здоров'я набувають рис правильно спроектованої технічної системи.

Обговорення результатів. Сьогодні нам добре відомо про особливий потенціал і властивості архітектури. В своїй книзі "Місця, де мешкає душа: Архітектура і середовище як лікувальний засіб" К. Дей називає архітектуру "небезпечним знаряддям", здатним емоційно впливати і маніпулювати, психологічно корегувати самопочуття, настрої та поведінку людини [24]. Враховуючи зазначені потенції архітектурного середовища у формуванні закладів охорони здоров'я ми отримуємо можливість значно підвищувати та прискорювати процес одужання людини. В архітекторів з'являється можливість не просто проектувати заклади для організації лікування, а будівлі призначені для охорони здоров'я, які самі мають лікувальні властивості.

Висновки. Естетика, як наука, була започаткована у межах філософії і слугувала відтворенню цілісної картини світосприйняття. Сьогодні естетика – це наука про сутність загальнолюдських цінностей і за спектром вирішення проблемних задач поділяється на естетику дійсності, мистецтва, теоретично-інформативну естетику, рецептивну, технічну та практичну естетику. Завдяки складності та багатшаровості устрою міського середовища естетика середовища міста повинна охоплювати в тій чи іншій мірі усі перелічені сфери дослідження сучасної естетики. Естетика архітектури закладів охорони здоров'я повинна синтетично поєднувати в собі одразу всі власні сучасні напрями розвитку, формуючи при цьому інноваційні потенції архітектури лікувального середовища.

Подяки. Висловлюю вдячність за підтримку теми дослідження науковому консультанту д. арх., професору Тімохину В. О., а також окрему подяку за обговорення результатів, критику і підтримку д.

арх., професору Шебек Н. М., д. арх., професору Ковальському Л. М. і д. арх., професору Ковальській Г. Л.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мардер А. П. Понятійно-теоретичні основи естетики архітектури: автореф. дис. ... д. арх.: 18.00.01 / КНУБА. Київ, 1996. 31 с.
2. Иванов В. Л. «Метафізика» Баумгартена в традиції німецької школьної філософії XVIII в. EINA1: Проблемы философии и теологии. 2012. № 1/2. 2012. С. 108-140.
3. Кант І. Спостереження над почуттям прекрасного і піднесеного: в 6 т. Москва: Политиздат, 1964. Т. 2. С. 125-183.
4. Кант И. Критика чистого разума. Москва: Наука, 1998. 655 с.
5. Гегель Г. В. Ф. Эстетика: в 4 т. Москва: Искусство, 1969. Т. 1. 668 с.
6. Борев Ю. Б. Эстетика. Москва: Политиздат, 1988. 496 с.
7. Каган М. Морфология искусства. Ленинград: Искусство, 1972. 440 с.
8. Земпер Г. Практическая эстетика. Москва: Искусство, 1970. 320 с.
9. Фремптон К. Современная архитектура: критический взгляд на историю развития. Москва: Стройиздат, 1990. 535 с.
10. Иконников А. В., Каган М. С., Пилипенко В. Р. Эстетические ценности предметно-пространственной среды. Москва: Стройиздат, 1990. 335 с.
11. Рябушин А. В., Шукурова А. Н. Творческие противоречия в новейшей архитектуре Запада. Москва: Стройиздат, 1986. 272 с.
12. Тімохін В. О. Архітектура міського розвитку: 7 книг з теорії містобудування. Київ: КНУБА, 2008. 629 с.
13. Булах І. В. Символ і символізація у філософсько-теоретичних дослідженнях, у мистецтві й архітектурі. Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. 2008. № 7. С. 12-16.
14. Булах І. В. Принципи символізації архітектурно-художнього образу міського середовища: автореф. дис. ... канд. арх.: 18.00.01 / КНУБА. Київ, 2016, 21 с.
15. Булах І. В. Ландшафт і вода, як основа сучасних світових тенденцій в проектуванні медичних закладів. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2016. № 46. С. 392-396.
16. Булах І. В. Проблемне поле завдань реорганізації мережі дитячих лікувальних за-

- кладів України. Містобудування та територіальне планування. 2017. № 63. С. 45-51.
17. Булах І. В. Центр реабілітації і релаксації для учасників бойових дій. Проблеми теорії та історії архітектури України. 2018. № 18. С. 207-213.
 18. Булах І. В. Передумови реорганізації мережі дитячих лікувальних закладів України. Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2017. № 47. С. 444-450.
 19. Булах І. В. Сучасний закордонний досвід проектування енергоефективних лікарень (досвід Сінгапура). Сучасні проблеми архітектури та містобудування. 2018. № 50. С. 332-440.
 20. Булах І. В. Аналіз наукових досліджень в аспекті архітектурно-містобудівного проектування закладів охорони здоров'я. Науковий вісник будівництва. 2018. Т. 93. № 3. С. 29-36.
 21. Bulakh I. The main trends in organization of architectural environment of medical institutions. Web of Scholar. 2018. № 5 (23). Vol. 1. С. 59-62.
 22. Bulakh I.V. Analysis of scientific research in the field of architectural and urban designing of children healing institutions. Colloquium-journal. 2018. № 10 (21). Vol. 7, С. 5-8.
 23. Булах І. В. Архітектурно-містобудівна мережа закладів охорони здоров'я Києва. Інтернаука. 2018. Київ, № 14 (54). С. 11-13.
 24. Дэй К. Места, где обитает душа: Архитектура и среда как лечебное средство. Москва: Ладья, 2000. 280 с.

Bulakh I. V. PRECONDITIONS OF ARTISTIC-AESTHETIC FORMATION OF ARCHITECTURAL MEDIUM OF MEDICAL INSTITUTIONS. The article discusses the stages of development of aesthetics as a science, its modern areas of research, problems of artistic and aesthetic formation of the urban development environment and the main problems of the aesthetics of the architecture of medical institutions. The relevance of the research topic is related to health care reform, which is now actively gaining momentum in our country. The reform processes that have already occurred and should be realized in the near future, unfortunately, are not based on the necessary modern professional research aimed at studying the potencies of aesthetics and the healing properties of architecture, the urban environment. To address this issue as a matter of priority, the article analyzes the evolution of aesthetics and identifies the

main directions of its scientific research; The peculiarities of the formation of the modern aesthetics of the urban environment are considered and the corresponding hierarchical levels of perception and construction of the city are proposed, attention is focused on the problems and main issues of aesthetics implementation, as an innovative project approach to the development of the medical environment of health care institutions, revealing the potential of psychological, emotional and therapeutic impact on human architectural environment of buildings capable of creating and enhancing the therapeutic effect.

Key words: aesthetics, healthcare institutions, medical institutions, therapeutic environment, potency of architectural environment.

Булах І. В. ПРЕДПОСЫЛКИ ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКОГО ФОРМИРОВАНИЯ АРХИТЕКТУРНОЙ СРЕДЫ ЛЕЧЕБНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ. В статье рассматриваются этапы развития эстетики как науки, ее современные направления исследований, проблемы художественно-эстетического формирования градостроительной среды и основные проблемы эстетики архитектуры лечебных учреждений. Актуальность темы исследования связана с реформой здравоохранения, которая сейчас активно набирает обороты в нашей стране. Реформаторские процессы, которые уже произошли и должны осуществиться в ближайшее время, к сожалению, не основываются на необходимых современных профессиональных исследованиях, направленных на изучение потенциалов эстетики и лечебных свойств архитектуры, городской среды. Для первоочередного решения данного вопроса, в статье проведен анализ эволюции эстетики и выявлены основные направления ее научных исследований; рассмотрены особенности формирования современной эстетики городской среды и предложены соответствующие иерархические уровни восприятия и построения города, акцентировано внимание на проблемах и основных вопросах внедрения эстетики, как инновационного проектного подхода к формированию лечебной среды учреждений здравоохранения, с раскрытием потенциала психологического, эмоционального и в целом лечебного воздействия на человека архитектурной среды зданий, способных создавать и усиливать лечебный эффект.

Ключевые слова: эстетика, учреждения здравоохранения, лечебные учреждения, лечебная среда, потенция архитектурной среды.